

POHJOLAN MAAHANMUUTTAJIEN VAIKEAT VALINNAT

Sprogbrug og sprogvvalg blandt indvandrere i Norden. Pohjoismaihin muuttaneiden kielen valinta ja käyttö. Bind 1: Gruppebeskrivelser. 182 s. Bind 2: Temaartikler. 126 s. Toimittaneet Sally Boyd, Anne Holmen & J. Normann Jørgensen. Københavnerstudier i tosprogethed bind 22 & 23. Danmarks Lærerhøjskole 1994. ISBN 87-88295-89-3 ja 87-88295-93-1.

Suomen maine virallisesti kaksikielisenä ja vähemmistöpolitiikkansa esimerkillisesti hoitavana maana on ollut suosittu ase, kun on haluttu osoittaa syyttävällä sormella läntistä naapuria. Ruotsihan ei suurina siirtolaisuuden vuosina suonut suomalaislapsille mahdollisuutta oman kielen säilyttämiseen, eikä se vielä myönnä suomele virallisen kielen asemaa. Suomeen muuttavien ulkomaalaisten määrän kasvaessa on kuitenkin tullut uudelleenarvioinnin aika: omastakin kilvestä löytyy kiillotettavaa ja näkökulmista avartamisen varaa. Tästä tiedostuu viimeistään perhedyttyään tuloksiin, jotka on saatu laajassa maahanmuuttajien kielellisiin valintoihin keskittyneessä pohjoismaisessa tutkimushankkeessa.

Pohjoismaihin muuttaneiden kielen valinta ja käyttö -hanke on tutkimusotteeltaan kielisosiologinen. Siinä on selvitetty Pohjolan kielivähemmistöjen tilannetta tavalla, joka auttaa paitsi ymmärtämään niiden nykyisiä kielellisiä olosuhteita myös ennakoimaan tulevaa.

Tutkimusta on tehty samanaikaisesti Tanskassa, Norjassa, Ruotsissa ja Suomessa. Maahanmuuttajaryhmistä ovat olleet mukana turkkilaiset, vietnamilaiset, pohjoisamerikkalaiset ja suomalaiset, ja heistä nimenomaan sellaiset, jotka puhuvat äidinkielenään turkkia, vietnamia, englantia ja

suomea. Kunkin ryhmän kielivalintoja ja kielenkäyttöä on tutkittu ainakin kahdessa maassa: turkkilaisia Tanskassa (Køge) ja Norjassa (Bergen), vietnamilaisia Norjassa (Bergen) ja Suomessa (Helsinki), amerikkalaisia Ruotsissa (Göteborg), Tanskassa (Kööpenhamina) ja Suomessa (Helsinki) ja suomalaisia Ruotsissa (Göteborg) ja Norjassa (Finmarkku).

Tutkimusasetelma on mahdollistanut moninaiset vertailut: on päästy vertaamaan mm. samanmaalaisia eri paikoissa asuvia keskenään, erimaalaisia samassa paikassa asuvia keskenään ja eri sukupolvia keskenään. Erityisen kiinnostavaksi hankkeen tekee se, että mukana on historialtaan, kieleltään ja muuttoperusteiltaan hyvin erilaisia ryhmiä. Helsingin amerikkalaisia, Tanskan turkkilaisia ja Pohjois-Norjan suomalaisia ei suoralta kädeltä tunnu kovin moni asia yhdistävän, mutta silti he kamppailevat hyvin samantapaisten valintojen parissa.

Tutkimushankkeessa haastateltiin 30–32 kunkin maahanmuuttajaryhmän edustajaa eli yhteensä 276 henkilöä. Haastateltavat olivat sellaisia kouluikäisten lasten vanhempia, jotka olivat Pohjolaan muuttaessaan olleet vähintään 16-vuotiaita. Monituntiset haastattelut tehtiin informanttien äidinkielellä, ja ne olivat sisällöltään ja rakenteeltaan mahdollisimman yhdenmukai-

sia. Myös tulosten analyysi toteutettiin yhteisistä teoreettisista lähtökohdista käsin ja yhteisin menetelmin — esimerkillinen suoritus yhdeksältä neljässä eri maassa asuvalta ja erilaisia tutkimusperinteitä edustavalta lingvistiltä! Tutkimusryhmässä olivat mukana Paula Andersson, Harald Berggreen, Sally Boyd, Eric De Geer, Anne Holmen, Jorid Hjulstad Junttila, J. Normann Jørgensen, Sirkku Latomaa ja Pirkko Nuolijärvi.

Tutkimushankkeen tulokset ovat hätkähdyttävää luettavaa: maasta ja vähemmistöstä riippumatta kielenvaihto on jo täydessä vauhdissa, vaikka Pohjoismaat kernaasti korostavatkin pyrkimystään maahanmuuttajien kaksikielisyyden vaalimiseen. Suomessa tutkimushankkeen anti tulisi mielestäni ottaa erityisen vakavasti, sillä täällä uusien vähemmistökielten säilyminen näyttää onnistuvan vielä heikommin kuin muissa Pohjoismaissa.

Kokoan ja kommentoin seuraavassa muutamia tutkimushankkeen tuloksia etenkin Suomeen ja Suomesta muuttaneiden tilannetta silmällä pitäen. Vaikka tutkimusraportit on julkaistu kahtena artikkeli-kokoelmana, kohtelen niitä ikään kuin yhtenä monografiana, jotta vältyn kirjoittajien nimien alituiselta toistelulta; johdantoartikkelissaan hankkeen edustajat itsekin puoltavat tätä niteiden temaattiseen yhtenäisyyteen vedoten.

TOINEN SUKUPOLVI KIELENVAIHDON KYNNYKSELLÄ

Etsimällä informanteiksi nimenomaan kouluikäisten lasten vanhempia on tutkimushankkeessa onnistuttu pääsemään käsiksi siihen, mitä vähemmistökielille paraikaa tapahtuu perheissä ja yhteiskunnassa. Tendenssit ovat selkeät: ensimmäinen sukupolvi pitää kiinni äidinkielestään, mutta jo toinen polvi alkaa selvästi luopua sen käytöstä ja siirtyä kotonakin enemmistökieleen.

Tämä pätee kaikkiin tutkittuihin vähemmistöihin, mutta sukupolvien väliset erot ovat Suomessa kaikkein jyrkimmät.

Enemmistökieleen siirtyminen on ilmeisesti sitä todennäköisempää, mitä nuorempana lapset muuttavat uuteen kieliympäristöön. Vietnamilaiden haastattelut paljastivat, että perheen kielivalinnat riippuvat juuri lasten iästä — eivät niinkään siitä, miten pitkään uudessa maassa on asuttu tai miten hyvin tai heikosti enemmistökieltä perheessä osataan. Kaikkein eniten enemmistökieltä käyttävät 7–13-vuotiaat, ja jos perheessä on useita kouluikäisiä sisaruksia, nämä valitsevat enemmistökielen keskinäiseksi viestintävälineekseen erityisen herkästi. Myös puheenaihe ja tilanne vaikuttavat: enemmistökieltä käytetään puhuttaessa esimerkiksi kouluasioista ja katsottaessa televisiota. Monien vietnamilaisvanhempien arvioiden mukaan lapset osaavat enemmistökieltä paremmin kuin äidinkieltään, ja lastensa oman äidinkielen taitoon vanhemmat eivät siksi olekaan yhtä tyytyväisiä kuin heidän enemmistökielen taitoonsa.

Suomeen muuttaneiden vietnamilaislasten oman kielen taito jää sitä heikommaksiksi, mitä nuorempana muutto tapahtuu, ja Suomeen on tyypillisesti tultu nimenomaan nuorina perheinä. Lapset altistuvat täällä enemmistökielille hyvin varhain ja perusteellisesti, koska päivähoitoon menään jo 0–3-vuotiaina ja hoito on lähes poikkeuksetta täysin suomenkielistä. Esimerkiksi Bergenin vietnamilaislapset ovat kotona pitempään ja elävät usean sukupolven ympäröiminä. Omakielisen vähemmistön yhtenäisyys ja maantieteellinen läheisyys sekä sukulaisuussuhteiden tiiviys turvaavat siellä lasten oman äidinkielen oppimisen. Suomen vastaanottamat pakolaiset ovat sitä vastoin lähtöisin eri puolilta Vietnamia ja edustavat eri uskontoja ja poliittisia katsantokantoja, ja heidät on sijoitettu

▷

eri suunnille pieninä ryhminä ilman yhteyttä sukuunsa. Vastaavaa sosiaalista turva- verkkoa ei siksi voi kehittyä tänne päätyneille vietnamilaisille.

Myös kouluopetus selittää osaltaan sitä, miksi Suomessa asuvien vietnamilaislasten vietnamintaito jää heikommaksi kuin Norjassa asuvien. Suomessa vietnamilaislapset ovat yleensä joutuneet mukaan suomenkielisten suomen kielen tunneille ja kirineet muiden etumatkaa kiinni oman kielensä kustannuksella, kun taas Bergenissä on ollut systemaattisesti tarjolla norja toisena kielenä -opetusta. Vastaavasti myös vietnaminopetuksen asema on ollut Bergenissä selvästi vakaampi, koska samankielisiä oppilaita on asunut samalla alueella paljon.

Tutkimuksesta voidaan nähdäkseni päätellä, etteivät suomalaisen yhteiskunnan tukitoimet — esimerkiksi kaksi vapaaehtoista oman äidinkielen viikkotuntia — riitä nykyisellään turvaamaan vietnamilaislasten kaksikielisyyskehitystä. Itse asiassa yhteiskunnan toimet päinvastoin vievät edellytykset pakolaisten oman kielen säilymiseltä: tutkimusraportin mukaan juuri tietoinen hajasijoitus on uusien vähemmistökielten suurin uhka.

Voisi kuvitella, että Helsingissä asuvien amerikkalaisten tilanne olisi ratkaisevasti erilainen kuin vietnamilaisten — hehän ovat tunnetun maailmankielen ja suorastaan prestiisikielen puhujia. Kuvio on kuitenkin hyvin samantapainen: vanhemmat käyttävät vielä englantia melko paljon, mutta toinen sukupolvi siirtyy nopeasti enemmistökieleen. Samoin tapahtuu myös muissa Pohjoismaissa.

Helsingissä asuvat aikuiset amerikkalaiset käyttävät englantia enemmän kuin Göteborgissa ja Kööpenhaminassa asuvat maanmiehensä. Heidän runsasta englanninkäyttöään voivat selittää toisaalta englannin ja suomen etäisyydestä johtuvat oppimisvaikeudet ja toisaalta opetuksen heikko saa-

tavuus. Helsingin kaksikielisyys saattaa niin ikään tukea muidenkin kielten kuin ruotsin säilymistä — tosin siis vain ensimmäisen sukupolven osalta.

Se, että englannin kaltainen globaalisti vahva kieli ei menesty paikallistasolla ollenkaan yhtä hyvin kuin kansainvälisesti, on mielestäni erittäin kiinnostava löydös. Se osoittaa aiheettomiksi suomalaisten pelot siitä, että maailmankielet tulevat ja polkevat suomalaisuuden ja suomen kielen alle. Samoin se osoittaa sen, miten mielellön on eri yhteyksissä pintaan pulpahteleva näkemys, että maahanmuuttajille tulisi Suomessa opettaa vain englantia, koska »kaikkihan täällä englantia osaa». Jos edes syntyperäiset englanninpuhujat eivät koe sillä selviytyvänsä, miten sillä selviytyisivät muut?

MITEN VÄHEMMISTÖN KIELI VOI SÄILYÄ?

Kun tarkastellaan rinnakkain Suomesta Göteborgiin ja Finmarkkuun lähteneitä, löydetään viitteitä vähemmistökielten säilymisen edellytyksistä.

Puolet Göteborgin suomalaisvähemmistöstä pitää suomestaan kiinni aivan samassa määrin kuin alhaisen yhteiskunnallisen statuksen osakseen saaneet ja etnisesti eristäytyneet turkkilaiset omasta kielestään, ja toinen puoli taas näyttää jo siirtyneen pääsääntöisesti ruotsiin. Edelliset asuvat yleensä alueilla, joilta järjestäytymisen ja määrätietoisien taistelun ansiosta löytyvät suomenkieliset palvelut päiväkotia ja kouluuokkia myöten. Tämän joukon sosiaaliset verkot ovat hyvin suomivoittoisia. Jälkimmäiset taas asuvat hajallaan ympäri kaupunkia, hyödyntävät enimmäkseen ruotsinkielisiä palveluja ja elävät arkeaan lähes yksinomaan ruotsiksi.

Jälkimmäinen joukko muistuttaa sikäli Finmarkun suomalaisvähemmistöä, että sen

kontaktit omakielisiin ovat vähäisiä ja usein huoltajista toinen — yleensä perheen isä — puhuu enemmistökieltä äidinkielenään ja ohjaa muunkin perheen sen käyttäjiksi. Finmarkkulaisten kielenvaihto on tosin nopeudessa omaa luokkaansa, mikä johtuu osin vähemmistön pienuudesta ja maantieteellisestä hajanaisuudesta ja osin myös seudun omintakeisesta monikielisyysperinteestä, joka sallii suomen käytön norjan seassa.

Kaiken kaikkiaan voidaan siis päätellä, että kielenvaihto tapahtuu hitaimmin ja kaksikielisyys toteutuu varmimmin, kun äidinkielistä koulutusta on hyvin saatavilla ja kun äidinkielen säilyttämisen arvo tiedostetaan sekä perhe- että ryhmätasolla. Sosiaalisten verkkojen merkitys on hyvin suuri: jos omakielistä väestöä on ympärillä vain vähän tai jos yhteydet siihen jäävät niukoiksi, siirtyminen enemmistökieleen tapahtuu nopeasti.

Göteborgissa suomen tai turkin kielen lapsilleen välittäneet ja Bergenissä vietnamin taitoa menestyksekkäästi vaalineet ovat toiveita herättäviä esimerkkejä siitä, mitä yhteiskunnan tuki, vähemmistön oma-aloitteisuus ja toimivat sosiaaliset verkot saavat parhaimmillaan aikaan. Tutkimushankkeen kannustavimpana antina pidänkin sitä, mitä turkkilaisten yhteydessä todetaan: alhaisinkin yhteiskunnallisen statuksen omaavat ryhmät voivat Pohjolassa kehittyä kaksikieliseksi, jos vastaanottava yhteiskunta antaa niille siihen mahdollisuuden. Lingvistien yhteiskunnalliseksi tehtäväksi näen puolestaan sen, että tuohon toteamukseen sisältyvä *jos*-sana pyritään kaikin keinoin vaihtamaan *kun*-sanaksi.

MONIKIELISYYS KANNANOTTONA

Pohjoismaihin muuttaneiden kielen valinta ja käyttö -raportteihin omaksuttu kvantitatiivispainotteinen esittämistapa on vali-

tettavasti tahtonut häivyttää pylväsdiagrammien peittoon sen yksilön, joka joko pakosta, uteliaisuudesta tai työttömyyden takia muutti maasta toiseen ja joutuu siellä kohtaamaan valintatilanteen toisensa perään. Tutkimuksen raportointitapa on muutoinkin tiiviin toteava ja tilastollisiin faktoihin nojaava. Niinpä teksti on suurelta osin kuivahkoa tasankoa, jolla jokainen pienikin haastattelusta poimittu ote tuntuu virkistävältä keitaalta. Kvalitatiivisempaa otetta kaipaavan kannattaakin tutustua myös esimerkiksi Latomaan (Latomaa ja Newcomb 1991) ja Nuolijärven (1994) muualla julkaistuihin artikkeleihin, joissa elämän makua on enemmän.

Kannanottoja on tekstissä vältetty ilmeisen tietoisesti, mutta sikäli kuin tiedän, ne on vain säästetty muihin yhteyksiin: kirjoittajat ovat osallistuneet aihepiiristä käytävään kieli- ja koulutuspoliittiseen keskusteluun kukin tahollaan (ks. esim. Hjulstad Junttila 1991, Latomaa ja Nuolijärvi 1993, Latomaa 1995). Jokin yhteinen päätelmä- tai pohdintaluku olisi silti ollut mielestäni paikallaan, sillä nyt lukija jää päätelmiseen ja pohdintoiheen yksin. Lingvisteillä on toki lupa esittää myös teesejään, ja jopa pohjoismaisissa »mallivaltioissa» olisi siihen nykyään todellakin tarvetta.

Kannanottoa on toisaalta kerrakseen jo siinä, että hankkeen raportoinnissa on käytetty kaikkien mukana olevien pohjoismaiden ja vähemmistöjen kieliä. Esimerkiksi turkkilaisia koskeva artikkeli on laadittu tanskaksi ja tiivistetty turkiksi ja vietnamlaisia koskevat tulokset on vastaavasti raportoitu norjaksi ja tiivistetty vietnamiksi. Suomenkin soveltuvuus tieteen kieleksi tulee todistetuksi ja vieläpä pohjoismaisella foorumilla. Ratkaisu on hämmentävä, mutta erittäin perusteltu. Miksi piilotella Pohjolan kielikartan kirjavuutta ja julkais- ta vain englanniksi — kielellä, jolla edes amerikkalainen ei tulosten mukaan Pohjo-

lassa selviydy? Ja miksi vähemmistöjen edustajilla ei olisi oikeutta lukea edes oman äidinkiellensä säilymistä koskevia tutkimustuloksia omalla äidinkielellään?

Pohjoismaihin muuttaneiden kielen valinta ja käyttö -raporteilla on paljon annettavaa paitsi kielivähemmistöihin kuululle itselleen myös jokaiselle kielisosiologiasta ja sen tutkimusmenetelmistä, kaksikielisydestä tai toisen kielen oppimisesta ja käytöstä kiinnostuneelle. Myös rahakirstun vartijoiden ja vähemmistöpolitiikan suuntaajien soisi näihin tutkimusraportteihin paneutuvan.■

MINNA SUNI

*Korkeakoulujen kielikeskus,
Jyväskylän yliopisto, PL 35,
40351 Jyväskylä*
Sähköposti: *msu@juu.fi*

LÄHTEET

HJULSTAD JUNTILA, JORID 1991: Finske nyinnvandrara i Aust-Finnmark — Kven er dei, og kva for språkval står dei overfor? – Jussi Niemi (toim.),

Papers from the 18th Finnish Conference of Linguistics. Studies in Languages — Kielitieteellisiä tutkimuksia 24 s. 273–291. University of Joensuu, Joensuu.

LATOMAA, SIRKKU 1995: On bilingualism and education of language minority children in Finland. – FINLANCE XVI s. 5–18.

LATOMAA, SIRKKU – NEWCOMB, SARAH F. 1991: »I'm going to the pesula»; socio- and psycholinguistic aspects of the Finnish-English language contact situation in Finland. – FINLANCE IX s. 33–44.

LATOMAA, SIRKKU – NUOLIJÄRVI, PIRKKO 1993: Muuttajan äidinkielen opetus tarvitsee tukea. – Helsingin Sanomat 18.8.1993.

NUOLIJÄRVI, PIRKKO 1994: Främlingsskap, kvinnlighet, språk. – A. Golden & A. Hvenekilde (toim.), Rapport fra det andre forskersymposiet om Nordens språk som andrespråk i Oslo den 19–20 mars 1993 s. 131–141. Institutt for lingvistiske fag. Universitetet i Oslo, Oslo.

KIERRÄTETTYÄ SANAA

Sana kiertää. Kirjoituksia suomen kielestä. Toimittanut Maija Länsimäki. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 80. Painatuskeskus, Helsinki 1995. XVI + 428 s. ISBN 951-37-1649-X.

Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksessa tehdään suurten sanakirjojen ja mahtavien arkistojen lisäksi myös pieni-
muotoisia töitä, mm. esitelmiä radioon ja artikkeleja juhla-
kirjoihin, keskuksen omiin aikakausjulkaisuihin sekä monien erikoisalojen ammattilehtiin. Tällaisia pientöitä on

koottu teokseen *Sana kiertää*, jonka kirjoituksista valtaosa on jo kertaalleen aiemmin julkisuudessa joko suullisesti tai kirjallisesti esitettyjä.

Kaikki kirjoittajat, yhteensä 23, ovat keskuksen nykyisiä tai entisiä työntekijöitä. Sanakirjaosaston ja kielenhuollon edus-